

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА

Постановка проблеми. Вивчення проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців не втратило своєї актуальності в наш час, адже творчий потенціал – це необхідна складова особистості, яку слід, безперечно, вивчати, діагностувати і розвивати.

Технократичні підходи до розвитку інтелекту, мислення людини, на яких базуються досить багато сучасних методик навчання, обмежують можливості людини, не дозволяють їй реалізувати свій творчий потенціал, гальмують розвиток особистості тощо. Вкрай прискорена інтенсифікація навчання, перевага інформаційного підходу в навчанні, що вимагає максимальної актуалізації особистісних ресурсів за умов їх надзвичайно низької зацікавленості, призводять до стресів, хвороб і згасання мотивації до самоосвіти, самовдосконалення та усвідомленого професійного вибору.

Вихід із цієї ситуації, на наш погляд, полягає в пошуку нетрадиційних підходів щодо виявлення потенційних можливостей людини впливати на саму себе з метою корекції певних розладів, управління своєю поведінкою з метою досягнення поставлених цілей, усвідомлення себе як творчої особистості, здатної до самореалізації, набуття досвіду нетрадиційної творчої діяльності, відновлення і подальшого розвитку здоров'я, становлення цілісності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця проблема знайшла своє відображення у працях таких вчених, як Б. Ананьєв, В. Асеев, А. Матюшкін, М. Муканов, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, С. Степанов, Є. Варламова, Р. Ткач та інші. Вони розкривають саме поняття “творчий потенціал особистості”, розглядаючи його на рівні вивчення потенційних і актуальних характеристик людини. Основна ідея у працях згаданих вчених полягає в тому, що творчий потенціал інтерпретується як категорійна форма творчої активності особистості. Динаміка і розвиток творчої активності – це діалектичний процес переходу потенційного та інтелектуального в актуальне функціонування творчої активності, своєрідного плану продуктивної діяльності, її програми на основі ретроспекції та моделювання перспектив.

Постановка завдання. Зважаючи на актуальність окресленої проблеми, завданням нашої статті став аналіз існуючих підходів щодо визначення поняття «творчий потенціал особистості»; окреслення основних наукових підходів до вивчення творчого потенціалу особистості.

Виклад основного матеріалу. Аналіз основних підходів до вивчення творчості в зарубіжній та вітчизняній науці показує, що більшість із них тією чи іншою мірою редукують творчу здатність людини до прояву її окремих характеристик. Виняток становить гуманістичний підхід, що пропонує досить оригінальне і збалансоване розуміння креативності, в основі якого покладено положення про універсальність творчості, її доступність для кожного, про роль творчості не лише як способу адаптації людини щодо зовнішніх умов, оточуючої дійсності, але й як інструменту їх якісних змін тощо.

Саме в межах гуманістичного підходу більшої актуальності набувають питання про особистісні фактори креативності, а центральним поняттям у визначенні обдарованості та творчості постає поняття творчого потенціалу особистості.

В. О. Моляко розглядає творчий потенціал як "...ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності в цілому". Тобто, вважає вчений, "творча людина... потенційно здатна до творчості. Інша річ – у яких масштабах, у якому обсязі, на яких часових дистанціях, в яких сферах тощо – це вже потребує окремих уточнень у кожному конкретному випадку" [10, с. 14].

Для нас також важливою є думка О. М. Матюшкіна про те, що творчий потенціал закладений в кожному, і це відкриває потенційні можливості для його розвитку.

А. В. Брушлинський не виділяє креативність як особливе психічне утворення. Він вважає її основною ознакою будь-якого мислення. Мисленню, що обумовлене предметною діяльністю, вчений відводить домінуючу роль у творчому процесі. В цьому випадку, А. В. Брушлинський дотримується думки, що будь-яке мислення, бодай мінімальною мірою, завжди є процесом пошуку і відкриття нового, і тому цей процес є продуктивним, творчим.

Д. Б. Богоявленська [1] запропонувала якісно новий підхід до трактування й дослідження творчого потенціалу особистості. Як одиницю дослідження останнього вчена пропонує розглядати інтелектуальну активність. Інтелектуальна активність є інтегральною властивістю деякої гіпотетичної системи, основними компонентами чи підсистемами якої постають інтелектуальні (загальні розумові здібності) та неінтелектуальні (перш за все мотиваційні) фактори розумової діяльності. При цьому розумові здібності стимулюють інтелектуальну активність особистості.

Досліджуючи творчий потенціал суб'єкта за допомогою власної методики "креативного поля", Д. Б. Богоявленська отримала результати, які свідчать про те, що діагностовану здатність людини до саморозвитку в діяльності не можна пояснити лише властивостями інтелекту. Вихідною гіпотезою, що отримала своє експериментальне підтвердження в лонгітюдних дослідженнях, було припущення, що здатність до саморозвитку є показником цілісної особистості, і вона відображає взаємодію когнітивних та афективних сфер в їх єдності. На думку вченої, це і створює споконвічний "синтез" здібностей та особистісних властивостей, що набуває характеристик "осягненості". Тому здатність до саморозвитку, вважає Д. Б. Богоявленська, може розглядатися як вихідна одиниця для аналізу творчості [1]. Запропонована авторкою методика забезпечує відсутність обмежень у процесі творчої мисленнєвої діяльності.

Креативні особистості, за дослідженнями Богоявленської, виявляють помірковане ставлення до оточуючих, бажання до неформальних стосунків у спілкуванні; такі індивіди здатні співпереживати та співчувати іншим людям, вони прагнуть бути в центрі колективу. Дані результати вказують на зв'язок між інтелектуальною активністю суб'єкта й активністю у сфері суб'єкт-суб'єктних стосунків [1].

Д. Б. Богоявленська також визначає творчість як процес ситуативно-нестимульованої активності, що виявляється в прагненні людини вийти за межі вихідної проблеми.

І. В. Львова, дотримуючись підходу Д. Б. Богоявленської, виокремлює чотири групи особистісних якостей креативного суб'єкта, які складають творчий потенціал особистості:

– світоглядні якості: активна життєва позиція, оптимізм, гармонійність, гуманність, відданість своїм ідеалам і принципам, високе почуття обов'язку, патріотизм, високий рівень розвитку естетичних почуттів, прагнення до процесу творчості, відкриттів, духовного зростання, самопізнання, самовираження тощо;

– ціннісні якості: доброзичливість, тактовність, щирість, працьовитість, милосердя, толерантність (терпимість до інших людей), критичність;

– інтелектуальні якості: далекоглядність (уміння прогнозувати події, вчинки, дії), допитливість, спостережливість, почуття гумору, гнучкість розуму (здатність до прийняття адекватних рішень у залежності від ситуації), варіативність мислення, незалежність і самостійність думки, високий рівень розвитку інтуїції, ерудованість, захопленість змістом діяльності, здатність до аналізу і синтезу, оригінальність, метафоричність мислення, ініціативність;

– вольові якості: цілеспрямованість, наполегливість, сміливість, уміння доводити розпочату справу до кінця, здатність до самоствердження, витримка, мужність і стійкість (здатність переносити життєві поразки та негаразди), неабияка енергійність, впевненість у собі.

Перераховані особистісні особливості та якості, на нашу думку, є якостями такої особистості, що повноцінно розвивається. Ці якості, вважає І. В. Львова, виявляються на

фоні особливо тонких, чутливих, рухливих та яскравих проявів емоційної сфери людини [9, с. 45-46].

С. Л. Яковлева в своїй роботі "Психологія розвитку творчого потенціалу особистості" зазначає, що "...людська індивідуальність – неповторна та унікальна, тому реалізація індивідуальності і є творчим актом (внесенням у світ нового, унікального, того, чого раніше не існувало)" [13, с. 20].

Тому характеристики творчості, на нашу думку, є не стільки предметними (наявність продукту – матеріального чи ідеального), як процесуальними, тому що творчість розглядається, передусім, як процес виявлення людиною власної індивідуальності.

С. В. Колеснікова розглядає творчий потенціал особистості як соціально-психологічну установку на нетрадиційне розв'язання протиріч об'єктивної реальності.

І. О. Мартишок та В. Ф. Овчинніков розглядають його як синтетичну (інтегруючу) якість, що характеризує можливості особистості, яка здійснює діяльність творчого характеру.

Г. Л. Піхтовщиков та Л. І. Московичева вважають, що творчий потенціал – це сукупність реальних можливостей, умінь і навичок, які тою чи іншою мірою визначають рівень їх розвитку.

М. В. Котюсова розглядає творчий потенціал як характерну властивість індивіда, що визначає його можливості в творчому самоздійсненні та самореалізації.

С. Р. Евінзон характеризує творчий потенціал як спеціальну якість, що відображує ступінь відповідності діяльнісних якостей індивіда соціальній нормі (певним соціальним ролям), що вимагається від суб'єкта творчості.

Г. В. Валеев розглядає його як внутрішню готовність особистості до самореалізації в творчій діяльності, що обумовлено на фізіологічному рівні наявністю в кожній людини правої та лівої півкуль мозку зі специфічним функціонуванням останніх у процесі обробки інформації. Останнє на психологічному рівні пояснюється наявністю теоретичного понятійного та теоретичного образного типів мислення, а на педагогічному – можливістю розвитку й саморозвитку креативності кожного окремого учня [4; 5; 6; 8].

Т. Г. Браже і Ю. М. Кулюткін розглядають творчий потенціал особистості як сформоване почуття нового, відкритість усьому новому, як систему знань, переконань, на основі яких будується, регулюється діяльність людини; це – високий ступінь розвитку мислення, його гнучкість, нетерпимість та оригінальність, здатність швидко змінювати прийоми дії відповідно до нових умов діяльності суб'єктів.

В. Г. Риндак розглядає творчий потенціал як систему особистісних здібностей (винахідливість, уява, критичність розуму, відкритість усьому новому), що дозволяють людині оптимально змінювати прийоми дій відповідно до нових умов діяльності, набутих знань, умінь, переконань, які великою мірою визначають результати діяльності (новизну, оригінальність, унікальність підходів суб'єкта до здійснення діяльності), що, в цілому, спонукають особистість до творчої самореалізації та саморозвитку.

Р. А. Глуховська під творчим потенціалом розуміє динамічну інтегративну особистісну властивість (сукупність особистісних властивостей, знань, умінь, переконань, стосунків, спрямованості), що визначають потребу, готовність і можливість творчої самореалізації та саморозвитку суб'єкта.

На думку Т. А. Глової, поняття "творчий потенціал" у широкому сенсі цього слова є потенційною креативністю, яка ще не є цілком виявленою та актуалізованою [4; 6].

К. О. Гуськова вважає, що поняття "творчий потенціал" можна співвіднести з поняттям "когнітивна креативність", тобто з тими творчими здібностями і задатками, які існують у людини і базуються на особливостях її творчого мислення. Однак потенційна креативність може виявитися в поведінці людини, тобто може набути якостей поведінкової креативності, а може й не виявитися взагалі. Адже великою мірою це залежить від тих умов, в яких саме перебуває ця особистість. У своїх дослідженнях науковець розглядає

когнітивну креативність (вербальну та образну) як творчий потенціал особистості, а поведінкову креативність вважає показником реалізації творчого потенціалу [3, с. 43].

На нашу думку, такий підхід є досить вузьким, адже не можна зводити творчий потенціал особистості лише до її когнітивної креативності.

Разом із тим, системний підхід до особистості та діяльності, а також особистісний підхід до обдарованості й креативності висувають поняття творчого потенціалу на перший план як необхідної складової особистості з метою розв'язання індивідом проблем та задач, а також розвитку творчої особистості.

У літературі як вихідний фактор накопичення та реалізації творчого потенціалу виокремлюється мотиваційна готовність до творчості. Відзначається, якщо у процесі формування загальної інтелектуальної здатності неабиякою є роль генотипу, то в розвитку творчого потенціалу домінуючими умовами постають середовище і мотивація. Структурними компонентами творчого потенціалу є пізнавальні потреби, а також домінуюча пізнавальна мотивація. Вона висвітлюється через пошукову активність, виявляється в підвищеній сензитивності особистості, вибірковості до всього нового і незвичного.

Серед інтелектуальних характеристик творчого потенціалу Дж. Гілфорд, К. Тейлор та їх співробітники виокремлюють швидкість (продуктивність), чіткість, пластичність, рухливість, оригінальність, дивергентність мислення. Кожна з них являє собою певну інтелектуальну здатність і виявляється у відповідних показниках творчої активності особистості.

Спеціальним фактором творчого процесу постає здатність людини оцінювати, на основі якої можна зробити свідомий вибір та прийняти обмірковане, виважене рішення. Ця здатність забезпечує для індивіда можливості самоконтролю, впевненості творчої особистості в собі, її самостійності тощо.

О. О. Попель визначає творчий потенціал як системну характеристику особистості, що дає їй можливість творити, знаходити нове, приймати рішення та діяти оригінально й нестандартно в різних ситуаціях. Ця система, вважає науковець, складається з таких структурних компонентів:

- мотиваційний компонент, який виражає своєрідність інтересів особистості, її орієнтацію на творчу активність; при цьому домінуючу роль відіграє пізнавальна мотивація людини;

- інтелектуальний компонент виражається в оригінальності, гнучкості, адаптивності, швидкості й оперативності мислення; легкості асоціацій; у високих рівнях розвитку творчої уяви; спеціальних здібностей;

- емоційний компонент характеризує емоційний супровід творчості, емоційне налаштування на творчий процес, що висвітлює емоційно-образні характеристики психіки;

- вольовий компонент характеризує здатність особистості до саморегуляції та самоконтролю; якості уваги; самостійність; здатність до вольової напруги; спрямованість індивіда на досягнення кінцевої мети творчої діяльності, вимогливість до результатів власної творчості [11, с. 34-35].

Так, П. Ф. Кравчук [7] визначає творчий потенціал як системоутворюючу якість особистості і розглядає його взаємозв'язок із "сутнісними силами людини". Вчений вважає, що ця інтегративна якість особистості об'єднує різнобічні властивості людини та виявляється за допомогою творчої сили, що визначається змістом і рівнем розвитку потенційних можливостей особистості до перетворення самої себе. Останнє залежить від розвитку творчих здібностей суб'єкта.

Н. Ю. Посталюк пов'язує проблему формування творчого потенціалу особистості з поняттям "творчий стиль діяльності", під яким розуміється "стійке поєднання способів та засобів діяльності, що забезпечують її творчий характер та цілісність" [12, с. 13]. У своїх працях учений характеризує творчий стиль діяльності через низку певних рис, серед яких:

- 1) здатність до бачення проблем як стрижнева ознака креативності;

2) оригінальність мислення – здатність сприймати предмет нетрафаретно, бачити його в новому світлі;

3) легкість асоціювання – здатність швидко та вільно переключатися від руху думок в одному напрямку до руху в зворотному;

4) гнучкість мислення, що є вільним переключенням людини від однієї розумової діяльності до іншої;

5) легкість генерування ідей – здатність генерувати велику кількість ідей з огляду на один стимул;

6) критичність мислення – контрольоване ставлення суб'єкта до інформації, що надходить;

7) здатність до переносу – трансформація засвоєних зразків діяльності в нову ситуацію;

8) готовність пам'яті – системність, динамічність, упорядкованість мислення.

Цікавою, на нашу думку, є також робота Є. П. Варламової та С. Ю. Степанова. Проблему креативності вчені розглядають у межах рефлексивно-гуманістичної психології співтворчості. Вони вводять поняття творчої унікальності, виокремлюють параметри її емпіричного вивчення, обґрунтовують роль рефлексії в її формуванні. Поняття про творчу унікальність містить у собі ідею самостворення творчої особистості, її можливості культивувати свій творчий потенціал у процесі реалізації власних творчих зусиль. Творча унікальність являє собою і процес, і результат розвитку людиною своєї неповторної індивідуальної своєрідності в процесі творчості як необхідної умови для реалізації свого творчого потенціалу [2, с. 27]. Автори виділяють три аспекти творчої унікальності людини на основі масштабу інновацій, що є результатом її творчої активності. Інновації в масштабі індивідуального життя людини сприяють саморозвитку особистості і стимулюють формування її неповторності щодо неї самої та минулого. Інновації у вузькосоціальному (комунікативному) аспекті дають початок екстраординарності людини стосовно оточуючих її людей. Творча активність у масштабі культури призводить до унікальності людини в культурно-історичному аспекті – феноменальності, коли людина стає явищем (феноменом) культури, і в результаті цього її творчість стає важливою в широкому соціальному просторі [2].

Таким чином, творча унікальність людини визначається як її індивідуальна своєрідність, що формується в процесі реалізації її власне творчої активності. Основу розуміння механізму розвитку творчої унікальності людини висвітлюють принцип творчої самодіяльності С. Л. Рубінштейна й принцип рефлексивної обумовленості взаєморозвитку інтелектуального та особистісного аспектів людини в творчості (І. М. Семенов, С. Ю. Степанов).

Спираючись на ці принципи, можна говорити про те, що творча унікальність людини є її умовою, і результатом творчого процесу. Крім того, в цих принципах закладена можливість усвідомленого вибору людиною творчої життєвої позиції та розвитку свого творчого потенціалу [2, с. 207].

Отже, аналіз наукової літератури з проблеми творчого потенціалу особистості дозволив нам зробити такі **висновки**:

1. Творчий потенціал ми будемо розглядати, за визначенням В. О. Моляко, як "ресурс творчих можливостей людини, здатність конкретної людини до здійснення творчих дій, творчої діяльності", як здібність до творчості [10, с. 14]. Це – системна характеристика особистості, яка дає їй можливість створювати, творити, знаходити нове, невідоме їй самій та, в результаті цього – унікальне; ця характеристика дозволяє людині самостійно приймати рішення, діяти оригінально та нестандартно в різноманітних ситуаціях.

2. Творчий потенціал особистості розглядається вченими та науковцями з різних позицій, а саме:

– як основа психічного розвитку індивіда, завдяки якій визначаються темпи та напрями формування особистості (О. М. Матюшкін, В. В. Давидов);

- як структурне утворення, що вміщує задатки, нахили, інтереси, прояви загального інтелекту, інтуїтивізм, здібності та ін. (В. О. Моляко, В. Д. Шадриков, Є. О. Голубева, Д. Б. Богоявленська, Е. де Боно, Ю. Д. Бабаева, В. Г. Риндак, М. С. Каган, С. Л. Рубінштейн, О. М. Леонтьев, О. О. Попель та ін.);
- як вияв сутності особистості (С. В. Хмельковська, П. Ф. Кравчук);
- як засіб реалізації творчої та інтелектуальної активності особистості (Ф. А. Виданов, Д. Б. Богоявленська);
- як механізм творчого мислення особистості (А. В. Брушлинський);
- як структура, що вміщує чотири групи особистісних якостей креатива, а саме: світоглядні, ціннісні, інтелектуальні та вольові якості (І. В. Львова);
- як процес виявлення людиною власної індивідуальності (Є. Л. Яковлева);
- як соціально-психологічну установку на нетрадиційне розв'язання протиріч об'єктивної реальності (Є. В. Колеснікова);
- як синтетичну (інтегруючу) якість, що характеризує можливості особистості (І. О. Мартишок, В. Ф. Овчинніков, М. В. Колосова, Є. А. Глуховська, Н. Ю. Посталюк);
- як сукупність реальних можливостей, умінь та навиків, які визначають рівень їх розвитку (Г. Л. Піхтовніков, Л. П. Московичева);
- як спеціальну якість індивіда, що характеризує відповідність діяльнісних властивостей особистості соціальній нормі (С. Р. Евінзон);
- як внутрішню готовність особистості до самореалізації в творчій діяльності (Г. В. Валеев);
- як систему знань людини, на основі якої будується, регулюється діяльність особистості (Г. Г. Браже, Ю. М. Кулюткін);
- як потенційну креативність (Г. А. Глотова);
- як когнітивну креативність (К. О. Гуськова);
- як властивість людини, що зумовлюється мотиваційною готовністю до творчості (Є. О. Голубева, В. Н. Дружинін, В. І. Кочубей, А. Маслоу, Дж. Гілфорд, Ю. З. Гільбух, Я. О. Пономарьов, Є. Л. Яковлева, Г. С. Костюк);
- як системна структура, що вміщує лише інтелектуальні характеристики та виявляється у відповідних показниках творчої активності особистості (Дж. Гілфорд, К. Тейлор);
- як своєрідну характеристику, прояв якої залежить від творчої унікальності особистості (Є. П. Варламова, І. М. Семенов, С. Ю. Степанов).

Перспективу подальших досліджень убачаємо в характеристиці існуючих теорій та концепцій щодо структури творчого потенціалу майбутнього педагога, а також створення власної моделі творчого потенціалу майбутнього вчителя початкової школи.

Список використаних джерел

1. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества / Д. Б. Богоявленская. – Ростов н/Д, 1983. – 173 с.
2. Варламова Е. П. Психология творческой уникальности / Е. П. Варламова, С. Ю. Степанов. – М., 2002. – 256 с.
3. Гуськова Е. А. Психологические условия реализации творческого потенциала студентов в учебно-воспитательном процессе вуза: дис. ... канд. психол. наук / Е. А. Гуськова. – М., 2007. – 212 с.
4. Калмыкова З. И. Психологические принципы развивающего обучения / З. И. Калмыкова. – М., 1979. – 48 с.
5. Карандашев В. Н. Психология: введение в профессию / В. Н. Карандашев. – М., 2000. – 288 с.
6. Козлов В. В. Работа с кризисной личностью / В. В. Козлов. – М., 2000. – 302 с.

7. Кравчук П. Ф. Формирование творческого потенциала личности в системе высшего образования : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / П. Ф. Кравчук. – М., 1992. – 32 с.
8. Леонтьев А. Н. Деятельность, сознание, личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1977. – 304 с.
9. Львова И. В. Психологические факторы развития креативности личности : дис. ... канд. психол. наук / И. В. Львова. – Новосибирск, 2005. – 203 с.
10. Моляко В. О. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / В.О. Моляко, О.Л. Музыка. – Житомир: Рута, 2006. – 320 с.
11. Попель А. А. Психологические условия развития социальной креативности студентов в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. психол. наук / А. А. Попель. – Н. Новгород, 2005. – 217 с.
12. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности. Педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк. – Казань, 1989. – 204 с.
13. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности / Е. Л. Яковлева. – М., 1997. – 224 с.
14. Guilford J. P. Creativity: a quarter century of progress / J. P. Guilford // Perspectives in Creativity / (Eds.: L.A. Taylor, J.W. Getzels). – Chicago : Aldme, 1975. – P. 37–59.
15. Taylor C. W. Various approaches and definitions of creativity / C. W. Taylor ; R. Sternberg (Ed.) // The nature of creativity. – Cambridge : Cambr. Press, 1988. – P. 99–126.
16. Torrance E. P. Education and Creative Potential / E. P. Torrance. – Minneapolis : University of Minnesota Press, 1963. – 167 p.

Дьоміна Ю. В.

Творчий потенціал особистості майбутнього викладача

Розглянуто теоретичний аналіз концептуальних підходів до постановки питання: творчий потенціал. Розкривається зміст поняття «творчий потенціал особистості».

Ключові слова: творчий потенціал особистості, творча активність особистості, соціальне середовище, самоактуалізація, саморозвиток, самореалізація.

Дёмина Ю. В.

Творческий потенциал личности будущего преподавателя

Рассмотрен теоретический анализ концептуальных подходов к постановке вопроса: творческий потенциал. Раскрывается содержание понятия творческого потенциала личности.

Ключевые слова: творческий потенциал личности, творческая активность личности, социальная среда, самоактуализация, саморазвитие, самореализация.

Yu. Demina

Creative Potential of Personality Future Teacher

In the article the theoretical analysis of the conceptual approaches is given to the statement of the issue: creative potential of personality. The content of creative potential is revealed.

Key words: creative potential of personality, creative activity of personality, social environment, actualization, samorazvitie, self-realization.

Стаття надійшла до редакції 26.12.2011 р.